

УДК 338.432

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖГАЛУЗЕВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ*Томілін О. О.*

В статті розглядаються питання теоретичних аспектів міжгалузевих економічних відносин в агропромисловому комплексі. Проведено аналіз технічного забезпечення господарств сільськогосподарською технікою. Запропоновано найбільш ефективну форму міжгалузевих відносин в аграрній сфері економіки.

Ключові слова: міжгалузеві зв'язки, міжгалузеві відносини, агропромисловий комплекс, міжгалузєва інтеграція.

Однією з найгостріших проблем агропромислового комплексу є те, що сільське господарство, роблячи значний внесок в розвиток держави, несе непропорційну частку витрат, які пов'язані з цим розвитком. Найважливіша невирішена проблема, яка стримує розвиток агропромислового комплексу, є невідпрацьованість міжгалузевого економічного механізму господарювання, який забезпечував би прибутками всю галузеву структуру АПК. Формування системи міжгалузевих відносин є головною ознакою економічної організації агропромислового комплексу.

Теоретичну сутність основ міжгалузевих відносин, нееквівалентного міжгалузевого обміну, їх генезису і форм прояву досліджувались провідними вченими-економістами: Березіною Л.М., Валентиновим В.Л., Гагалюком Т.В., Гайдучьким П.І., Милько І.П., Нестерчуком Ю.О., Саблуком П.Т., Ситником В.П., Черчиком Л.М., Шпичаком О.М. та ін. Питанням розвитку агропромислового комплексу присвячені роботи багатьох вчених-економістів, чільне місце серед них посідають праці: Бакая С. С., Бойка В. І., Кісіля М. І., Коденської М. Ю., Лукінова І. І., Лобаса М. Г., Овсянікова О. В., Пасхавера Б. Й., Перегуди В. Л., Саблука П. Т., Сіренко Н. М., Сторожука О. О., Червена І. І., Шпикуляка О.Г. та ін. Незважаючи на глибину дослідження наукових основ становлення та розвитку міжгалузевих відносин в агропромисловому комплексі, визначення міжгалузевих виробничих зв'язків, особливо у сільському господарстві в період ринкового реформування, потребує більш детального і глибокого вивчення.

Потребують подальшого дослідження питання, які спрямовані на пошук методологічних підходів до дослідження міжгалузевих зв'язків, подальшого розвитку наукової дискусії щодо проблем формування і регулювання нееквівалентності міжгалузевих відносин, відсутність еквівалентності обігу в різних сферах агропромислового комплексу, що було обрано метою статті.

На економічну незалежність нашої держави сьогодні активно впливає агропромисловий комплекс, який належить до міжгалузевих формувань економіки. На сучасному етапі відбуваються трансформаційні зміни, як у зв'язку з недостатніми темпами економічного розвитку, так і наявністю стагнаційних та кризових явищ в економіці та аграрній сфері на основі змін міжгалузевих економічних відносин на підприємствах агропромислового комплексу. В процесі реформування агропромислового комплексу виникла необхідність в формуванні нової системи економічних відносин в сфері аграрного виробництва.

Проблеми розвитку та формування міжгалузевих відносин на всіх етапах формування та розвитку агропромислового комплексу є надзвичайно актуальні. Проблема міжгалузевих економічних відносин між сільським господарством та іншими галузями економіки країни виникла ще за радянських часів. У країнах колишнього радянського блоку агропромислове виробництво регулювалося за допомогою прямих (централізоване затвердження обсягів виробництва та розподіл інвестицій між галузями АПК; обов'язкове фінансування галузей з державного бюджету; виконання планів поставки продукції тощо) та опосередкованих (встановлення рівня цін; регулювання рівня доходів підприємства; регулювання зовнішнього торгівельних зв'язків) регуляторів.

Невирішені проблеми у цій сфері зумовлює необхідність деяких змін методологічного підходу до розгляду міжгалузевих відносин: від теоретичних основ до проектування відповідних заходів та оптимальної моделі, яка буде поєднувати економічне підґрунтя з формами організаційного забезпечення. Але проблема настільки важка і складна, що потребує подальшого дослідження та практичних рекомендацій по удосконаленню системи міжгалузевих економічних відносин в агропромисловому комплексі взагалі та в його складових окремо.

Головним завданням по формуванню системи міжгалузевих відносин в аграрній сфері економіки є оптимальний підбір взаємопов'язаних галузей, раціональний підбір галузей та підприємств зі спільними фінансовими інтересами із дотриманням відповідних пропорцій між ними, ефективним природно-географічним розміщенням продуктивних сил. Деякі автори вважають, що міжгалузевий комплекс – це сукупність певних видів діяльності, які здійснюються у певному місці та об'єднані у певну групу тісними економічними комерційними та іншими зв'язками [3, с. 3]. За даними П.Т. Саблука відмічає, будь-який міжгалузевий комплекс доцільно визначати як цілісну систему міжгалузевих зв'язків між відповідними функціональними сферами [4].

Дослідження глибинних процесів міжгалузевих відносин є важливим елементом для розуміння тенденцій та напрямів розвитку національної економіки, формування адекватної політики. Саме з цих процесів виникає необхідність методологічного з'ясування природи нееквівалентності міжгалузевого обміну, його витоків, обґрунтування шляхів зменшення негативних наслідків в галузях і сферах агропромислового комплексу. Проблеми формування та регулювання нееквівалентних міжгалузевих відносин потребують детального вивчення та дослідження. Основними проблемами розвитку міжгалузевих відносин є:

- вдосконалення напрямів в сфері ціноутворення на сільськогосподарську продукцію;
- не відпрацьованість економічного механізму господарювання для всіх галузей агропромислового комплексу.

Важливою причиною, на наш погляд, є не відпрацьованість механізму безпосереднього господарювання при якому всі галузі агропромислового комплексу мали б однакові стартові умови, не відпрацьованість механізмів захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників. Фінансування сільського господарства в сучасних умовах здійснюється у формі нееквівалентного міжгалузевого обміну. Представники аграрного сектора, як правило, демонструють свою неспроможність відстоювати свої соціальні та економічні інтереси, як це вдало роблять представники бізнесово-посередницьких структур. На нашу думку, до основних методологічних принципів господарського механізму доцільно віднести: еквівалентність міжгалузевого обміну; рівноправність і різноманітність форм власності; державне регулювання АПК; самостійність господарських суб'єктів; економічну відповідальність, зацікавленість, ризик; соціальну захищеність сільських працівників. Практика показує, що розмежувати одну галузь від іншої дуже складно, так як одне і те ж підприємство може здійснювати різноманітну господарську діяльність. На думку С. В. Мочерного, кожна галузь економіки складається з комплексних галузей і видів виробництва.

У промисловості виділяють такі комплекси галузей: електроенергетика, чорна металургія, кольорова металургія, хімічна і нафтохімічна промисловості, машинобудування і металообробна, лісова, деревообробна і целюлозна промисловості, промисловість будівельних матеріалів, скло і фарфорова промисловості, легка промисловість, харчова промисловість, мікробіологічна, комбікормова промисловості, медична, поліграфічна та інші. Галузі економіки поділяють на дві групи: ті, що належать до сфери матеріального виробництва, й ті, в яких виробляються послуги.

Перша група – галузі, які безпосередньо виробляють матеріальні блага в їх матеріально-речовій формі: промисловість; сільське господарство; будівництво; лісове господарство; водне господарство в частині виробничої діяльності; геологічна розвідка надр в частині глибинного розвідувального буріння на нафту та природний газ; транспорт вантажний; зв'язок з обслуговування підприємств виробничої сфери; торгівля та громадське харчування; матеріально-технічне забезпечення; заготівля та інші галузі матеріального виробництва (видавнича справа, виробництво кінопродукції тощо).

Друга група – галузі, в яких виробляють послуги [1, с. 255].

В процесі міжгалузевої взаємодії існують три групи відносин: організаційно-економічні; соціально-економічні; технологічні.

Доведено, що організаційно-економічні відносини формують організаційні структури та забезпечують економічні інтереси галузей, динаміку економічного росту та пропорційність розвитку галузі. Стосовно соціально-економічних відносин можна стверджувати, що ці відносини характеризують форми власності, соціально-економічну структуру підприємства тощо. За останні роки в аграрному секторі недостатньо відпрацьований механізм збалансованості виробничих зв'язків та взаємних еко-

номічних інтересів. В агропромисловому комплексі точиться чимало наукових дискусій щодо питання розбалансування міжгалузевих економічних відносин, питання нееквівалентності міжгалузевого обміну. Цілісність міжгалузевих зв'язків агропромислового комплексу реалізується через відповідні критерії збалансованості та пропорційності. За рахунок недостатньої організаційно-економічної та технологічної залежності сільського господарства від інших суміжних галузей це призводить до нееквівалентного міжгалузевого обміну між ними. Рівень забезпечення сільськогосподарською технікою окремими видами машин не виходить за межі 53% [2, с.169]. Як видно з рис. 1 забезпечення господарств України сільськогосподарською технікою (зернозбиральними комбайнами) у 2011 році зменшилась майже в 1,5 рази, кукурудзозбиральних та кормозбиральних комбайнів – в 2 рази, а бурякозбиральних машин – в 2,2 рази.

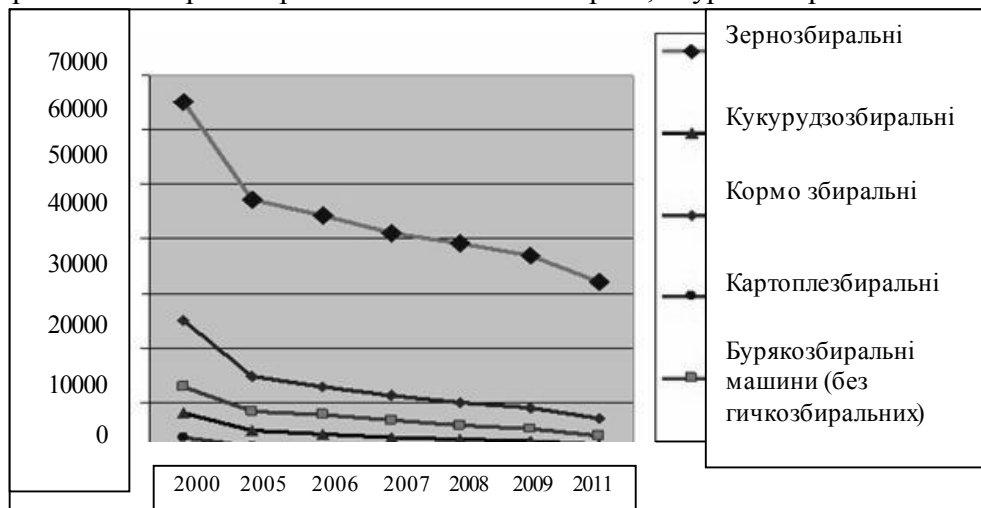

Рис. 1. Структура сільськогосподарської техніки по роках її випуску в господарствах України

Джерело: [власна розробка]

Подібну динаміку зареєстровано у забезпеченні зернозбиральними комбайнами сільськогосподарських підприємств (рис. 2.) У 2011 році забезпеченість складає також на 45% менше, в порівнянні до 2005 року, а господарства населення – більше на 72%, в порівнянні до 2005 року. Дефіцит забезпечення тракторів, на яких змонтовано машини у 2011 р. склав 12577, що у 1,6 рази менше в порівнянні до 2005 року. Як видно з наведеного аналізу, в останні роки відбулося суттєве погіршення технічного забезпечення сільського господарства в результаті розбалансування економічних міжгалузевих зв'язків з промисловістю.

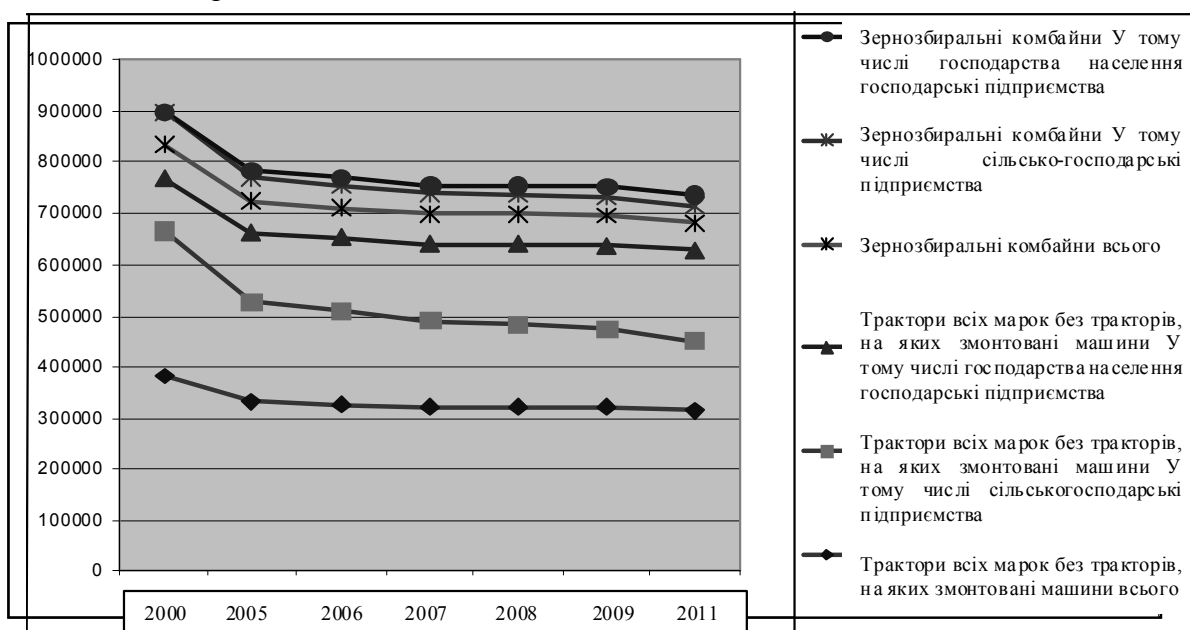

Рис. 2. Наявність тракторів і зернозбиральних комбайнів у 2000 – 2011 роках

Джерело: [власна розробка]

Отже, погіршення міжгалузевих зв'язків спричиняє не пропорційне забезпечення сільськогосподарських підприємств основними видами сільськогосподарської техніки. Вважаємо, що тільки інтеграція дозволить скоротити витрати, які пов'язані з вивченням кон'юнктури ринку, покращенням технічного забезпечення господарств, пошуком ділових партнерів, збутом кінцевої продукції, залученням вигідних інвестицій та ін. Агропромислова інтеграція зводиться до встановлення міжгалузевих зв'язків та ділового співробітництва серед господарюючих суб'єктів різних галузей та сфер діяльності, які взаємопов'язані між собою технологічно, організаційно та економічно.

На наш погляд, агропромислова інтеграція повинна будуватися за міжгалузевим принципом. Міжгалузєва інтеграція застосовується при об'єднанні різних галузей за одним і єдиним принципом – єдності технологічних процесів. В основу якого покладено об'єднання підприємств районної спеціалізації, фінансових структур, інвесторів, агрохолдингів та ін. Основні види формувань агропромислової сфери представлено на рис. 3. На нашу думку, найбільш ефективною формою міжгалузевих відносин в аграрній сфері є вертикальна координація, яка не тільки усуває нееквівалентність у міжгалузевих відносинах, а й сприяє прискореному процесу відповідних структурних змін в агропромисловому комплексі.

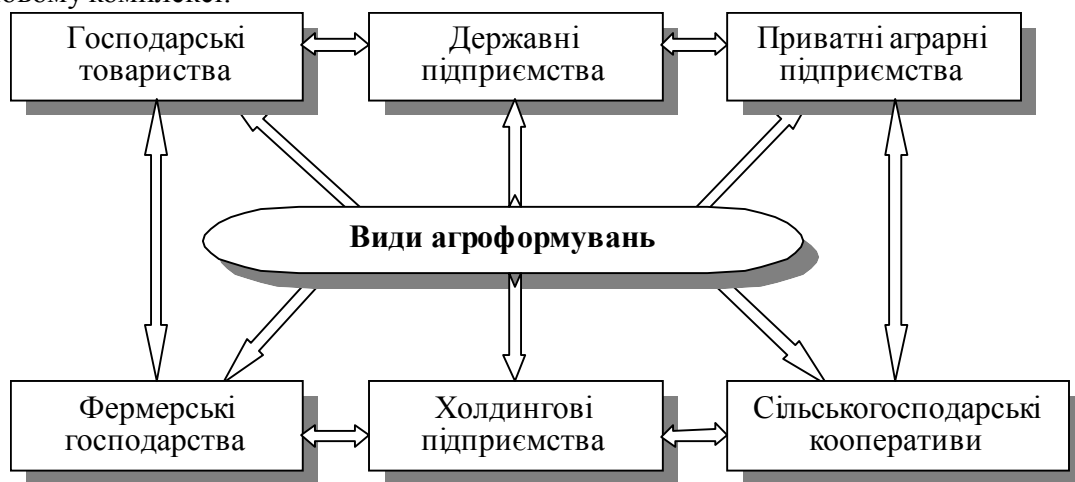

Рис. 3. Основні види формувань агропромислової сфери

Джерело: [власна розробка]

ВИСНОВКИ

Формування обґрунтованих та економічно справедливих міжгалузевих відносин в аграрній сфері є визначальною передумовою розвитку ринкової економіки. Перспективним напрямом удосконалення формування міжгалузевих економічних відносин є створення оптимальної моделі, яка поєднує систему економіки та агропромислового комплексу. Головним механізмом удосконалення агропромислового виробництва є інтеграційна спрямованість виробництва по вертикальному типу. Агропромислова інтеграція повинна будуватися за міжгалузевим принципом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічна енциклопедія: (у 3 т.). Т. 1 / редкол.: С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
2. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П. Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л.Валентинов. – К.: ІАЕ, 2002. – 294 с.
3. Милько І. П. Теоретичні основи формування міжгалузевих зв'язків у рекреаційному комплексі: зб. наук. праць / І. П. Милько // Економічні науки. Сер. “Економічна теорія та економічна історія”. – 2009. – Вип. 6 (23). – Ч. 2. – С. 1–9.
4. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов. – К.: ІАЕ, 2002. – 294 с.